

UN MEMORIU PENTRU ANA PAUKER ȘI VASILE LUCA CU PRIVIRE LA SOARTA FOȘTILOR MEMBRII AI GRUPULUI ETNIC GERMAN DIN ROMÂNIA (10 OCTOMBRIE 1944)

*Virgiliu Țărău**

Abstract: This article aims to analyze a document emanated from a Romanian German communist and addressed to the leaders of the Romanian Communist Party Ana Pauker and Vasile Luca in October 1944. It is a documentary piece that tries to change the perspective over the adherents and properties of the Ethnic German Group (GEG) and, on the other hand, was an appeal to empower the local German anti-fascists with a position that gives them the power to defascize the German community. It is a source that enlarges the perspective over the actions of the leaders of the Romanian Saxons and Schwabs had with the Romanian authorities, but also contributes to the understanding of the fate of the GEG members and properties in the autumn of 1944.

Keywords: GEG, petition, Romanian German anti-fascists

Abundența de izvoare istorice scrise intrate în circuitul public, în urma revoluției arhivistice din ultimele două decade, a contribuit decisiv la colorarea multora dintre petele albe sau la nuanțarea griurilor interpretative cu privire la trecutul recent. Editate individual sau în colecții, aceste artefacte ale trecutului vin să completeze, să schimbe sau să certifice vechi analize asupra unor evenimente, procese sau fenomene ale trecutului. Utilitatea editării lor rămâne una de netăgăduit, acest efort de semnificare și transpunere istorică fiind așezat la temelia oricărei întreprinderi de reconstituire, analizare și explicare a trecutului. Subiectul acestui scurt articol este o astfel de piesă documentară. Este o scrisoare adresată liderilor comuniști Ana Pauker și Vasile Luca de către un prieten/simpatizant comunist de origine germană în contextul dezbaterilor guvernamentale cu privire la desființarea, dar și a acelor legate de soarta bunurilor și cadrelor fostului Grup Etnic German din România (GEG). Piesa provine din registratura Biroului Politic al PCR și contribuie la înțelegerea mai nuanțată a felului în care s-au poziționat actorii politici în raport cu subiectul amintit. Este o perspectivă care până în prezent a fost mai puțin discutată în literatura de specialitate, aparent stânga germană apărând pe scena politică românească doar odată cu apariția Comitetului Antifascist German, în 1949. Această expunere provenită și forțată în mediile de stânga germane din România, într-o epocă în care GEG și aparținătorii acestuia erau reprimăți și hăituiți în contextul schimbărilor produse după 23 august 1944, este una care încearcă să nuanțeze raporturile dintre germani, instituțiile lor tradiționale și această structură organizațională dependentă și înfeudată regimului nazist. Vom încerca să discutăm documentul (publicat în anexă), să trasăm și să discutăm substanța sa hermeneutică și semantică, evocând dimensiunile specifice ale semnificațiilor lui

politice în contextul tumultuos al epocii. Astfel vom aduce în discuție un nou aspect în dosarul explicațiilor (încă neclarificate) legate de faptul că germanii din România nu au fost expulzați așa cum s-a întâmplat cu cei din restul statelor din Centrul și Estul Europei după război.

Toamna anului 1944 a adus României schimbări pe multiple planuri. Întoarcerea armelor, schimbarea fronturilor de luptă, armistițiul, schimbările guvernamentale au schimbat paradigma de funcționare a statului român. Refacerea țesăturii constituționale democratice a fost doar parțial realizată, suveranitatea fiind partajată cu Comisia Aliată de Control care aplica termenii Armistițiului cu Națiunile Unite din 12 septembrie 1944¹. Într-un atare context, în condițiile schimbării de regim din România, în spațiul public și decizional, intern și extern, au fost deschise și dezbaterile cu privire la soarta Grupului Etnic German.

După ce vreme de patru ani această organizație a guvernat cu un mare grad de autonomie asupra situației germanilor din România, schimbarea produsă la 23 august 1944 anunța vremuri grele atât pentru ea, cât și pentru membrii ei². Dacă structura organizațională a acestui grup a sucombat pe măsură ce teritoriul României a fost preluat în control de armatele Sovietică și Română, liderii ei cei mai importanți au plecat cu armatele germane, dizolvarea ei legală a făcut obiectul deciziilor Convenției de Armistițiu³, respectiv a actelor de autoritate guvernamentală din toamna anului 1944⁴. De fapt, la fel ca și în alte domenii ale vieții publice în România, deciziile luate, atât de către sovietici, cât și de autoritățile române, au avut un caracter grăbit, nefiind planificate și operaționalizate suficient⁵. Această situație era datorată efectului surpriză produs de schimbarea de la 23 august, care i-a prins pe planificatorii sovietici destul de departe în raport cu opțiunile tactice și cu operaționalizarea lor în teren⁶. Asta a făcut ca, cel puțin până la mijlocul lunii octombrie, autoritățile române să gestioneze această problematică/ Pe de altă parte, cum decizia de a îi pedepsi pe germani fusese luată la nivel principial și strategic, România era un prim teritoriu eliberat în care problema germană trebuia să fie rezolvată. Acest lucru nu s-a dovedit a fi foarte ușor de făcut, așa cum vom putea constata mai jos. Dacă o parte a comunității germane din

* Prof. dr., Departamentul de Studii Internaționale și Istorie Contemporană, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Studiul a fost realizat în cadrul proiectului CNCS - UEFISCDI, NR. PN-III-P4-ID-PCE-2020-2081, din PNCDI III. virgiliu.tarau@ubbcluj.ro

¹ Țărău, 2020, pp. 49-52

² Dintre studiile monografice dedicate subiectului amintim: Miede, 1972; Böhm, 1985; Ciobanu, 2002; Trașcă, 2018.

³ În Convenția de Armistițiu semnată la Moscova în 12/13 septembrie 1944, referințele erau de găsit în art. 2, 14, dar substanța era așezată la punctul 15 se preciza: "Guvernul Roman se obliga sa dizolve imediat toate organizațiile pro-hitleriste de tip fascist aflate pe teritoriul românesc, atât cele politice, militare sau paramilitare, cât și orice alte organizații care duc propagandă ostilă Națiunilor Unite și în special Uniunii Sovietice; nepermițând în viitor existența unor organizații de acest fel".

⁴ Ciucă, 2011.

⁵ Vezi planificarea generală a aliaților cu privire la mișcările de populație de după război în Europa Centrală și de Est în Ther, 2016, pp. 143-172.

⁶ Ther, 2016, p. 168.

România s-a disipat în contextul războiului și a retragerii din august –septembrie 1945 (istoriografia menționează o *pierdere de populație* mai mare de 200000 persoane)⁷, marea majoritate a rămas pe loc. Retragerea frunțașilor GEG odată cu frontul a lăsat comunitățile germane într-o stare de confuzie, iar măsurile militare luate în contextul trecerii frontului au fost de natură să o sporească⁸. Pentru a gestiona pericolul german din spatele frontului, la doar două zile de la semnarea Armistițiului, prin Ordinul MAI nr. 44164, din 15 Septembrie 1944, autoritățile române au decis declanșarea operațiunii de reținere și internare în lagăre a reprezentanților și propagandiștilor locali ai GEG⁹. Au fost elaborate tabele cu aceste persoane atât la nivelul Poliției de Siguranță (pentru mediul urban), cât și la cel al structurilor Jandarmeriei (pentru cel rural)¹⁰. Procedurile de reținere au fost greoaie, cei identificați fiind trimiși, mai apoi, spre lagărele de la Târgu Jiu, Slobozia și Turnu Măgurele¹¹.

În paralel, cu aceste acțiuni derulate în teritoriu în contextul eliberării, la nivelul Guvernului au început preparativele pentru elaborarea bazei legislative care să stea la baza gestiunii problemei GEG. Aceasta a fost preparată la nivelul Secretariatului General al Consiliului de Miniștrii, sub competența coordonare a sociologului Sabin Manuilă. Abordarea pe care acesta a imaginat-o a fost aceea de a rezolva succesiv problematica. Mai întâi a fost propus spre dezbateră proiectul desființării GEG și al trecerii bunurilor sale pe seama Statului Român. Apoi, printr-un alt proiect s-a discutat pe marginea măsurilor punitive ce urmau a fi adoptate împotriva etnicilor germani. În cadrul acestuia, complementar, se propunea și rezolvarea statutului juridic al foștilor membri ai GEG. Așa cum vom vedea acesta a fost proiectul care a generat scrisoarea pe care o publicăm în anexă. Menirea actului fiind aceea de a nuanța mult categoriile de aparținători ai Grupului Etnic German, dar și aceea de a persuadea liderii comuniști să acționeze pentru a îi sprijini pe antifasciștii germani să acționeze pentru epurarea *morală* a propriei comunități de elementele fasciste. Firesc, diverșii actori politici chemați să reglementeze situația au fost de acord cu destructurarea GEG, și au procedat în acest sens la sfârșitul lunii septembrie. Nu la fel de simplă a fost și rezolvarea situației bunurilor materiale și a soartei foștilor membri ai acesteia. Dincolo de opțiunile politice diferite, de viziunile strategice distincte ale guvernanților sau ale sovieticilor, în ecuația rezolvării problematicii au intervenit și vocile minorității germane, care au încercat să persuadeze pe diferite căi autoritățile cu scopul salvării situației acestora. Memorandumuri, petiții, întâmpinări, audiențe, discuții formale și informale au fost angajate de exponenții comunității germane în acest sens. Dacă

⁷ Ibidem, pp. 168-169, Șandru, 1997, passim; Beer, 2019, pp. 31-33..

⁸ Florian, 1999, passim.

⁹ ACNSAS, FD, dosar 0016388, f.90

¹⁰ Ibidem, f.90-91.

¹¹ O parte dintre cei reținuți au primit domiciliu obligatoriu în unitățile de producție de care aparțineau pentru a nu afecta efortul de război. Ciucă, 2011, p. 353. Lista celor arestați și internați până în octombrie în ANICB, Fond *Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului. Centrala, 1944-1950*, dosar nr.146.

acțiunile lui Friedrich Muller¹², viitorul episcop luteran și ale lui Augustin Pacha¹³, episcopul catolic de Timișoara sau cele ale foștilor politicieni democrați din era interbelică (Hans Otto Roth și Rudolf Brandsch)¹⁴ au fost documentate și expuse istoriografic¹⁵, piesa documentară pe care o aducem aici în discuție provine dintr-o altă filieră, apropiată ideologic, aceea a mișcării comuniste. Dar înainte de a o analiza să observăm contextul istoric în care aceasta a fost elaborată.

În ședința Cabinetului din data de 25 septembrie 1944, Primul Ministru, Generalul Sănătescu, a anunțat intrarea în discuție a Decretului-Lege pentru desființarea Grupului Etnic German. Imediat, Ministrul Justiției, Lucrețiu Pătrășcanu a intervenit, solicitând o amânare a deciziei până a doua zi, *”pentru că poate că aș avea de făcut unele observațiuni”*¹⁶. Amânarea a fost acordată, iar discuția asupra proiectului a fost reluată după câteva zile, în 28 septembrie 1944¹⁷. Dezbaterea a început cu solicitarea lui Pătrășcanu ca toate bunurile GEG să fie afectate plății despăgubirilor de război și să nu fie preluate de autoritățile statului. Firesc, au fost exprimate puncte de vedere diferite, justificate atât legal, cât și procedural, legate de felul în care proprietățile Grupului urmau a fi preluate în proprietate și administrate de către Statul Român. În cele din urmă, după câteva replici cu Iuliu Maniu, Ministrul Justiției a acceptat forma propusă de acesta, aceea ca bunurile să intre în proprietatea, respectiv administrarea statului român, urmând ca, mai apoi, un alt Guvern, investit cu puteri depline, să decidă definitiv ce se va petrece cu ele¹⁸. Foarte probabil adoptarea acestui act legislativ a contribuit la complicarea situației germanilor, dar și la ulterioara intervenție sovietică. Problema bunurilor a fost lăsată în grija Ministerului Economiei, fiind preluată în administrare de Comisariatul General pentru Administrarea și Lichidarea Bunurilor GEG, condus inițial de o comisie formată din trei persoane, iar din noiembrie 1944 de către socialistul Iosif Jumanca¹⁹.

Contextual, dar și prin implicații, dezbaterea asupra celui de al doilea proiect a fost mult mai importantă pentru documentul pe care îl vom discuta mai jos. De ce contextual? Din cel puțin două motive. Primul, că discutarea acestui subiect arzător, derulată în paralel cu alte proiecte la fel de importante precum cele legate de epurație, criminali de război și vinovați pentru dezastrul țării, avea loc în timpul unei crize majore de guvern. Una în care miniștrii de stânga, social-democrați și comuniști, reușiți de acum în Frontul Național Democrat, aveau să joace rolul primordial. Al doilea motiv este legat de oportunitate, pentru că textul

¹² Muller, 1995.

¹³ Panu, 2015

¹⁴ Klaus Popa, 2003

¹⁵ Beier, 2014.

¹⁶ Ibidem, vol.1, p. 179.

¹⁷ Vezi excerpte din dezbateri în Baier, 2005, pp. 17-21

¹⁸ Argumentul lui Maniu era acela ca aliații să nu găsească acele bunuri ca fiind ale GEG, ci ale statului și așa s-a și procedat în Legea nr. 485 publicată în 7 octombrie 1944. Ciucă, 2011, pp. 197-200.

¹⁹ Monitorul Oficial, I, nr. 277, 29 noiembrie 1944, p. 7704

proiectului face referire la acțiuni de deposedare care puteau rămâne fără efect în cazul în care se afla conținutul acestuia. Ca atare, în ședința Consiliului de Miniștri din 5 octombrie 1944 a fost pentru prima dată luat în discuție proiectul de lege menit să legalizeze măsurile punitive luate împotriva cetățenilor români de origine etnică germană²⁰. Cum însă proiectul era complex, punea probleme de constituționalitate, membrii Guvernului s-au pronunțat pentru amânarea discuției pe marginea sa. Deși cu acel prilej s-au formulat atenționări ca textul proiectului să nu fie dat publicității, pentru că are implicații majore, sâmbătă, 7 octombrie 1944, acesta a fost publicat în ziarul *Universul*, ediția pentru provincie²¹. În dezbaterile a avut loc în ședința din 10 octombrie 1945 s-a menționat că din cauza acestui lucru o parte dintre cetățenii germani vizați de proiect au procedat rapid la înstrăinarea averilor și bunurilor susceptibile a fi afectate de noua legislație²². Derulată într-o atmosferă tensionată, dezbaterile pe marginea proiectului a fost una lungă și, uneori, contondentă. Mai întâi, Sabin Manilă a expus primele două articole ale proiectului, cele prin care defineau elementele prin care foștii aparținători ai GEG, foștii voluntari din SS și alte structuri paramiliare ale Germaniei naziste, dar și etnicii germani ce s-au manifestat ca privilegiați, urmau să își piardă naționalitatea română. Firește că definirea vagă (nu doar din perspectivă juridică) a privilegiilor a fost cea asupra căreia actorii ședinței au zăbovit, în argumentația lui Manuilă, pentru ca nu toți germanii să fie supuși unui regim similar, sugerând că dată fiind și variabila ideologică (apartenența lor socialistă), respectiv faptul că au fost prizonieri de autoritățile naziste, să nu fie reperați suplimentar. În afară de pierderea naționalității, proiectul prevedea și interdicția pentru foștii cetățeni de a mai avea bunuri și întreprinderi în mediul rural, ceea ce presupunea instituirea unui sechestru administrativ de îndată ce comisia special constituită făcea constatarea legată de pierderea naționalității. În capitolul al II-lea al proiectului erau prevăzute măsurile de epurare și licențiere din serviciu din diverse sectoare publice (armată, administrație, comerț etc.) pentru acele persoane de origine etnică germană care abuzaseră de poziția lor în perioada noiembrie 1940-august 1944. Ultima parte a dezbaterii a luat în discuție problematica învățământului în limba germană, fiind abrogate toate actele legislative, normele și ordinele prin care acesta fusese transferat în coordonarea și competența GEG.

În ansamblul său acest text legislativ, dacă ar fi fost promulgat, ar fi generat un adevărat cutremur asupra populației germane din România. Cum însă criza guvernamentală a intrat într-o fază acută, primul cabinet Sănătescu a căzut, iar acest proiect s-a pierdut între vagoanele procesului legislativ. Fără să avem date suplimentare cu privire la această dispariție din fluxul decizional guvernamental, să observăm că multe dintre conținuturile prezente în scrisoarea/memoriu adresată celor doi lideri comuniști răspund unor prevederi conținute în substanța acestuia.

²⁰ Ibidem, pp. 295, 302-303.

²¹ Proiectul a apărut sub un titlu neutru: "Măsuri împotriva unor cetățeni de origine etnică germană" în *Scânteia*, an 61, nr.275, p.3.

²² Ciucă, 2011, discuțiile din 10 octombrie la pp. 343-357

De aici și importanța contextuală a prezentării procesului legislativ cu privire la minoritatea/naționalitatea germană²³. Fapt este că proiectul a rămas în custodia lui Lucrețiu Pătrășcanu, iar în prima ședință de guvern, din 6 noiembrie 1944, considerându-se că măsurile conținute în acesta erau mult prea aspre, chiar inadecvate pentru noua paradigmă de rezolvare a problemei naționalităților conlocuitoare²⁴, el a fost amânat din dezbatere. Este posibil ca acest lucru să fi fost influențat și ca urmare a diferitelor intervenții făcute, pe toate canalele și azimuturile politice, de către germanii care puteau să se conecteze la diferitele orizonturi de putere din România epocii. Iar textul pe care îl publicăm și analizăm aici a avut la rândul său un impact pe zona de stânga. Însă asupra acestui aspect vom reveni, mai ales că, din noiembrie, principalul actor din spatele politicilor de rezolvare a problemei germane a încetat să fie Guvernul României, Reprezentanța sovietică din Comisia Aliată de Control preluând frâiele și în această privință.

Ca urmare, sub presiunea Înaltului Comandament Sovietic din CAC, autoritățile române au emis Ordinele M.A.I. nr. 4036 și 4061 din 11 noiembrie 1944, privind în general reținerea, trierea și internarea în lagăre a cetățenilor bănușiți că au colaborat cu regimul hitlerist. Extinderea categoriilor subiecților acestor politici punitiv-preventive, care îi avea în atenție și pe etnicii germani, venea în contextul în care la sfârșitul anului 1944 și începutul anului 1945, a fost declanșat, la ordinul expres al Comisiei Aliate de Control, procesul deportării etnicii germani din România *pentru munca de reconstrucție în URSS*, începând cu ianuarie 1945²⁵. La acest moment deja sovieticii își operaționalizaseră planificarea. Cum nu mai putea prelua bunurile populației germane, după 7 octombrie 1944, au optat pentru plata în muncă a datoriilor germanilor din România. Dar aceasta este un alt subiect, care excede scopului acestui articol.

Să revenim la actul pe care îl publicăm mai jos, elaborat în contextul sus-amintit. Autenticitatea sa este fără dubiu, chiar dacă nu avem certitudinea identității celui care l-a elaborat. Este vorba de o scrisoare redactată de un fruntaș sas, cu legături la vârf în Partidul Comunist. Cum documentul este semnat indescifrabil și nu poartă alte indicii referitoare la identitatea celui care la redactat, el este greu de atribuit. Faptul că pe prima filă a memoriului apar trei elemente de certificare, ștampile de registratură, indică nu doar autenticitatea actului, ci și călătoria pe care înscrisul a făcut-o până la acest moment al arhivării sale. Scrisoarea a fost indexată inițial cu numărul 107, la momentul primirii sale în registratura destinatarilor, 10 Octombrie 1944, mai apoi, ea a devenit numărul 434 din Arhiva Biroului Politic al PMR; ulterior, foarte probabil ea a fost atașată unui alt corpus de scrisori adresate conducerii de partid – are asignat nr. 18 în stânga sus, respectiv numărul al filelor (457-458) dintr-un dosar cu mai multe asemenea piese documentare. Finalmente, după 1990, în contextul revenirii actelor arhivistice ale CC al PCR din custodia militară și a punerii lor la dispoziția cercetătorilor, scrisoarea fost clasată într-un

²³ Țărău, 1997.

²⁴ Ibidem, p. 386.

²⁵ Weber et alii, 1995; Baier, 1994, 2018.

dosar al secției organizatorice a CC al PCR, nr. 118, pe anul 1944, fiind prima piesă documentară a acestei unități arhivistice.

Cum spuneam, dată fiind această călătorie arhivistică, lipsa registrelor de evidență din epocă, a plicului care trebuia să conțină datele expeditorului, să spunem că atribuirea scrisorii este dificilă și nu poate fi făcută cu certitudine în acest stadiu al cercetării. Totuși, am putea realiza o cercetare contextuală a subiectului, circumscriind elaborarea acestui document cu evoluțiile de la vârful comunității germane din România, în lunile septembrie-octombrie 1944. Vacuumul de putere cauzat de retragere a încercat să fie acoperit imediat de către vechii lideri ai comunității, cu un trecut în politica interbelică și fără legături evidente cu GEG. Astfel, în 1 și 2 septembrie 1944, în ziarele germane și românești din Sibiu a apărut apelul lui Hans Otto Roth, care asumând conducerea destinului comunității sașilor și șvabilor, le solicita integrarea în noua ordine de stat și să își păstreze calmul²⁶. Cum însă linia frontului se apropia, calmul era greu de păstrat. Au început arestările, rechizițiile și vechii lideri ai comunității germane acționau cu greutate, fiind lipsiți de legitimitate. Apoi, au început să fie internați. După ce lagărul de la Târgu Jiu (2000 persoane) a devenit neîncăpător, au început să fie trimiși în sud, la Slobozia și Turnu Măgurele. Cei rămași în libertate au încercat să acționeze, adresându-se autorităților sau liderilor politici pentru a obține sprijin și pentru încetarea abuzurilor. La Sibiu, prin Hans Otto Roth și vicarul episcopal, viitorul episcop Friedrich Muller sau la București, prin Rudolf Brandsch, Iuliu Maniu a fost persuadat pentru a se proceda cu justete în cauza germană. Relațiile din era interbelică, dar mai ales cele din opoziție din timpul războiului, au făcut ca acesta să acționeze cu multă înțelepciune în timpul negocierilor pentru soarta bunurilor GEG. Pe de altă parte, dr. Petru Groza a intrat și el în contact cu cei doi lideri, dar și cu Friedrich Muller. Acesta, dar și Victor Glondys au fost vizitați o lună mai târziu de un emisar sovietic un maior, dr. Leo Stern, care s-a interesat de soarta comunității germane²⁷.

Din toate aceste contacte și discuții, dar și din urmele arhivistice rămase, este evident că în mediile decizionale românești nu exista o viziune unitară cu privire la rezolvarea situației germanilor, că nu a existat nici o planificare în raport cu asta și că, el puțin până la mijlocul lunii octombrie sovieticii au intervenit doar marginal asupra problematicei. În schimb, de la început poziția comuniștilor, în plan local sau național, a fost una distinctă, apropiată de cea sovietică. În dezbaterile guvernamentale ei s-au pronunțat împotriva expulzării rapide a germanilor, susținând că nu era bine să fie suplimentat astfel ajutorul pentru armatele naziste. În plus, așa cum am văzut din dezbaterile subiectului legat de desființarea GEG și preluarea bunurilor sale, linia de acțiune era aceea de afectare a acestor proprietăți alienabile către plata despăgubirilor de război. La Sibiu, la

²⁶ Apelul a apărut în *Siebenburgisch-Deutsches Tagenblatt* (ziarul a fost editat pentru câteva zile, la începutul lunii septembrie 1944, înainte de a fi definitiv desființat, chiar de Roth), p.1 și *Țara*, nr. 270, 2 septembrie 1944, p.1.

²⁷ Vezi episodul analizat și discutat în Baier, 2014, pp. 230-231.

sfârșit de Septembrie și început de Octombrie, au început să se manifeste public și cei câțiva germani care aveau un trecut politic de stânga. Este vorba în primul rând de Adolf Bohm, Mayer Rudolf, Breitenstein Ernest, cu toții implicați în procesul comuniștilor din Sibiu din octombrie-decembrie 1943²⁸. O parte dintre aceste persoane se vor regăsi în noile structuri de putere, sindicale și administrative provizorii instituite la conducerea treburilor din Sibiu în septembrie-octombrie 1944. Organizația locală a Partidului Comunist s-a constituit într-o adunarea publică, în 10 septembrie 1944, în prezența lui Lucrețiu Pătrășcanu și a rămas sub conducerea lui Ilie Popa, Ghiran Morariu și Zevedei Barbu²⁹. Foarte probabil în acest context au fost recuperați și o parte dintre foștii ilegaliști de origine etnică germană. Ernest Breitenstein a devenit responsabil cultural în munca sindicală, a făcut propagandă în *România Viitoare*, semnând articole sub pseudonimul Cornel Petraru, iar Mayer va deveni nu doar liderul sindicatului meseriașilor, ci și al primei organizații antifasciste săsești.

În acest mediu de stânga este posibil să fi fost originat scrisoarea la care facem referire. Cum nici Bohm, Breitenstein sau Meyer nu aveau legături la vârf, o posibilitate ar fi aceea de a îl identifica ca autor al memoriului pe Adolf Fuß, doctor în drept, care a intrat în perioada internării sale la Turnu Măgurele în legătură cu Vasile Luca³⁰. Acest lucru, menționat într-o notă SSI, care îl poziționează în proximitatea liderului comunist, este de natură să indice posibilitatea continuării dialogului pe linia antifascistă. Cum Fuß era un adversar declarat al lui Hans Otto Roth, opțiunile sale de stânga antifasciste sunt unele dezvoltate, cel mai probabil, din oportunitate. El a rămas însă și mai apoi în acest mediu, fiind instrumentat de Luca în procesul de extindere a FND la nivel național. În acest context, în primăvara anului 1945, împreună cu Ernest Breitenstein și Rudolf Mayer, a făcut propagandă în mediile săsești în favoarea PCR și a inițiat și organizat, în martie anului 1945, *Uniunea Populară Antifascistă Săsească*³¹. Această organizație a fost, cel puțin până în 1946, prima formă de agregare a antifasciștilor germani, o formă de integrare a lor în noua strategie de front național angajată de comuniști.

Dincolo de acest aspect dificil de rezolvat în actualul stadiu al cercetării, al diplomatiei documentului să constatăm că documentul poartă toate celelalte elemente de autenticitate derivate din analiza sa internă. În primul rând să constatăm că scrisoarea survine unui dialog anterior purtat pe marginea subiectului, că ea este redactată pentru a elucida suplimentar aspecte care în precedenta întâlnire nu fuseseră suficient explorate. Dar, mai ales, are rolul de a persuade pentru a obține sprijinul pentru firavul grup de antifasciști germani și pentru a îi integra în proaspăt formatul FND. Apoi - și aici este importanța documentului -

²⁸ Țărău, 2015, pp. 67-79.

²⁹ *Tara*, an IV, nr.978, 12 septembrie 1944, p.1

³⁰ ACNSAS, FD, 16326, f.158

³¹ Această Uniune (care apare uneori, din vara anului 1945, și ca *Democratică*) este fondată la Sibiu, Comitetul ei de inițiativă anunțând adunări publice începând cu martie 1945. Vezi *România Viitoare*, Sibiu, an II, 1945, nr.69, p. 6.

este construit pe criterii menite să despartă comunitatea germană în categorii din care să poată fi recuperate elementele necesare din perspectivă politică. În viziunea autorului GEG nu a fost o organizație omogenă. A fost împărțit în cel puțin patru categorii: fasciștii, fascizantii, nefasciștii și antifasciștii. Fără să construiască o fundație informațională consistentă pentru a susține această arhitectonică a GEG, autorul argumentează pentru a diferenția aceste segmente din comunitățile germane. Raționamentele sale, dezvoltate în 11 variabile au menirea de a contextualiza apartenența, funcționarea, relațiile cu celelalte comunități, ale celor care au aderat la această organizație. Acoperitoare din perspectivă ideologică, aceste 11 teze cauzale ale sale aveau menirea de a convinge prin fragmentarea perspectivei asupra coeziunii și omogenității grupului. În esență, argumentele sale erau structurate pentru a demonstra existența unui formalism substanțial în aderare și activități, în demonstrarea caracterului fortuit al apartenenței, fiind expuse situațiile care condiționau funcționarea în societate prin apartenența la grup, pentru a încheia cu necesitatea ca defascizarea să fie făcută de antifasciștii germani.

Toate aceste cauze sunt de discutat și din perspectiva validității factual-istorice pe care o invocă. Astfel, în prima dintre acestea, este discutat *certificatul* de apartenență la grup, un act care determina nu doar identitatea și apartenența ideologică, ci asigura un sistem de privilegii asociat acestuia. Apoi, în al doilea rând, știind că bate la porți ideologice deschise, a invocat realitatea că în anumite entități economice munca era condiționată de această apartenență. Iar această realitate era parte a sistemului burghez, capitalist, care oprima deopotrivă proletariatul, independent de naționalitatea acestuia. A continuat *logosul*, evidențiind șantajul exercitat asupra familiilor prin intermediul copiilor, accesul acestora la școală fiind de asemenea condiționat de o atare apartenență. Privilegiile și condiționările erau dublate de protecția asociată acestei identități organizaționale³². Aici autorul insistă și pune în evidență realitatea că în Transilvania de Sud mai mulți maghiari s-au atașat GEG pentru a beneficia de acest statut. Unul care era întreținut de o rețea de organizații și instituții specializate care erau implicate în toate ritmurile vieții cotidiene, care puteau ajuta oamenii de la naștere și până la moarte. Iar această rețea instituțională a fost fascizată și controlată de o armată de propagandiști, omniprezenți și implicați în comunitate.

Pe baza acestor considerații el solicita celor doi lideri comuniști acceptarea unui rol activ în defascizare pentru grupul de simpatizanți comuniști, integrarea lor în FND, epurarea elementelor fasciste și nu în ultimul rând înființarea unor *judecătorii morale* care să desăvârșească acest proces de purificare etnică. Era o

³² În ianuarie 1943, în contextul pregătirii recrutării etnicilor germani în SS, a fost ordonat un recensământ general, după criterii biopolitice a membrilor GEG. Până atunci aceștia erau indexați după criteriul loialității față de organizație, ca loiali, regulari și tolerați pentru ca toți copiii lor să primească educația nazistă cuvenită. Noua recensare îi așeza în categorii aparent neutre, determinate rasial, în sferturi procentuale, după cât sânge german aveau (25%, 50%, 75%, 100%). Vezi ACNSAS, FD, dosar 005668, partea a II-a, p.91

solicitare făcută din vârful buzelor, una prin care urma ca în procesul defascizării să fie implicați și exponenții comunității germane.

Propunerile sale din memoriu au rămas în aparență fără efect. Dar, dacă ținem seama de faptul că legea care trata întreaga comunitate germană ca un întreg, și impunea decizii drastice în raport cu naționalitatea și proprietățile individuale, adoptată de principiu în Consiliul de Miniștri, în exact aceeași zi, atunci este posibil să observăm că prin taxonomia furnizată concepția autorităților să fi fost influențată. Nu doar că vechiul proiect de lege – de principiu votat – a fost abandonat, dar în dezbaterile din noiembrie, în toate măsurile guvernamentale represive au apărut distincții între diferitele categorii de germani care aparținuseră GEG. Apoi, fără să adopte o decizie de susținere a *antifasciștilor germani*, Vasile Luca, în calitatea lui de președinte al FND, a sprijinit formarea unei prime structuri a acestora, la Sibiu: *Uniunea Populară Antifascistă Săsească*, în 11 martie 1945. O structură menită nu doar să îi adune pe sașii nepătați, ci și una care să acționeze pentru purificarea corpului social-politic al germanilor. Situația ei centrală în Sibiu, în proximitatea instituțiilor puterii, în Piața Huet, la nr. 4, avea o semnificație simbolică foarte puternică, aceea a rutei de spălare a păcatelor și de intrare în FND. Dar, probabil cel mai important efect al acestei misive a fost acela că abordarea liderilor comuniști în această problemă a migrat de la represiunea împotriva minorității privilegiate și vinovate, una omogenă, fascistă și fascizată, înspre una care are structuri și membrii care îi vor permite să devină o naționalitate conlocuitoare. Această transformare de paradigmă, evident importată și impusă în discuție de Gheorghe Vlădescu Răcoasa, noul Ministru al Naționalităților, era una menită să transforme activ și dinamic rolul acestor comunități în construcția democrației populare și a comunismului.

Anexa

[Arhiva Biroului Politic al CC al PMR, nr. 434/1944, stampila registratură, n.n.]

București 10 octombrie 1944 (pătrat negru, indexată sub numărul 107/10 oct. 1944, n.n)

[Două notații scrise de mână: scrisori și (cu cerneală verde) germani]

Tovarășa Pauker și tovarășe Luca,

Discuția pe care am avut-o despre problema germană, mă obligă să mai dau încă câteva lămuriri în această chestiune.

Sunt de părere că grupul german a antifasciștilor din țară trebuie să lucreze și să lupte în modul cel mai hotărât, intensiv și în mod public pentru defascizarea poporului german.

Faptul că 99% a germanilor din România au fost înscriși în grupul etnic german, nu dovedește că încă toți aceștia au aderat și au sprijinit hitlerismul.

Din punctul de vedere al fascismului poporul german trebuie împărțit în patru categorii și anume: fasciștii, fascizanții, nefasciștii și antifasciștii.

Pentru susținerea vederii mele în această privință dau următoarele lămuriri:

În timpul preantonescian și antonescian, certificatul etnic pentru germani era aproape mai important decât actul de cetățenie. La fiecare pas, în fața autorităților, acest act trebuia prezentat. Permișiunea de călătorie, practicarea meseriei, căsătoria etc., a fost legată de acest certificat. Prin acest fapt autoritățile au contribuit foarte mult ca poporul german să fie împins înspre fascism. Faptul cel mai caracteristic al grupului etnic german în viața acestui popor este că în mai multe localități eliberarea cartelelor de alimente s-a făcut numai pe baza certificatelor eliberate de către Grupul Etnic German.

La cele mai multe întreprinderi comerciale germane și chiar la unele românești, muncitorul german nu a fost angajat dacă nu a fost în grupul etnic german, iar vechii angajați au fost concediați fără cruțare dacă s-au opus înscrierii.

Germanii au avut școli separate. Elevii nu au fost primiți la aceste școli dacă părinții lor nu erau înscriși în grupul etnic german. Prezentându-se la școlile de stat au fost refuzați pe motivul că fiind germani să frecventeze școlile germane.

Un număr foarte mare al ungarilor, chiar acei care nu știau deloc nemțește, s-au înscris ca germani în Grupul Etnic German, ferindu-se astfel de prigonirile autorităților antonesciene și a fasciștilor români.

Recrutarea germanilor în cadrul Wehrmachtului și a SS-ului a fost numai într-o parte voluntară. O parte a fost ademenită prin faptul că erau mai bine

plătiți pentru acest serviciu de călău, iar familiile acestor plecați au fost relativ bine ajutați (te). Însă cea mai mare parte a așa zișilor voluntari au fost forțați prin diferite metode. Ei au fost boicotați, insultați, bătuți, iar uneori casa țaranului oponent a fost dărâmată sau incendiată. Dacă nici aceste mijloace nu erau suficiente pentru recrutare, atunci s-au folosit și de Gestapo.

Situația muncitorilor, angajaților și țăranilor germani a fost mai ușoară decât cea a acelor de origine etnică maghiară și multora chiar de origine etnică română. Și totuși proletariatul german nu a avut nici un folos din regimul hitlerist-antonescian. Baza sistemului a fost colaborarea și solidaritatea între muncitor și patron, adică o conlucrare între proletariat și capitalist. Însă nu numai că orice protest, dar chiar orice observație din partea muncitorilor a fost suprimată. Salariile și alte condiții de muncă au fost stabilite de către unele comisii de colaborare și fără drept de apel. La adunările la care a fost obligat să se prezinte fiecare interesat, i-a fost comunicată hotărârea, fără ca interesatul să fi întrebat. Cu alte cuvinte în ceea ce privește condițiile neprielnice de muncă nu a fost făcută nici o diferență între lucrătorii de diferite naționalități. Folosul sistemului fascist a tras burghezia germană și nicidecum proletariatul. Deci marea masă a poporului german a suferit tot așa sub teroarea hitleristă ca și celelalte popoare.

Un factor hotărâtor au constituit organizațiile fasciste, toate bine construite, care s-au ocupat de toate problemele vieții începând de la naștere și până la înmormântare. În aceste instituțiuni și organizații (în) care într-un număr foarte mare au fost ocupați mii și mii de oameni, prin care fascismul a avut întotdeauna posibilitatea de a influența și - ceea ce era important - de a controla mereu și sistematic atitudinea poporului.

Antifasciștii germani din România și cred tot așa și cei în Ungaria, care nu s-au înscris în grupul etnic german sau care au avut o stare excepțională prin care au putut rezista contra presiunii și terorii fasciste sau că au fost antifasciști extrem de hotărâți.

Dacă în România așa numita românizare era în parte mai mult o germanizare decât o românizare, vina nu o poartă proletariatul german, deoarece și el a fost exploatat de către burghezime sub orice nume s-ar fi prezentat acesta.

Acel care e dornic de răzbunare își pierde obiectivitatea. Noi vrem și trebuie să fim medicii care dezintoxică corpul infectat al poporului german. Partidul național socialist și cârmuitorii lor sunt vinovații. Împotriva lor trebuie să luăm măsurile cele mai drastice. Distrugerea lor totală este un imperativ al necesității.

Politica proletară nu poate să fie o politică antigermană, ci numai o politică accentuată antifascistă. Totuși cum poporul român nu poate fi răspunzător pentru războiul antonescian contra Patriei Proletariatului, tot așa nici poporului german nu i se poate imputa că ar fi provocatorul acestui război. Un popor atât de cult și de harnic cum este poporul german nu a putut să aibă înclinații fasciste.

Din cauzele enumerate mai sus sunt de părere că:

Grupul antifascist german din România nu numai că poate dar este obligat să adere la platforma propusă de Partidul Comunist și să se încadreze în modul cel mai intensiv în lupta pentru realizarea acestei Platforme, întrucât Platforma este începutul unei acțiuni productive pentru înlăturarea definitivă a fascismului în România.

Antifasciștii germani trăind mereu între fasciști sunt elementele cele mai indicate pentru defascizarea poporului german și care vor separa poporul de fasciștii și elementele fascizate care sunt aproape tot atât de periculoase.

În timp ce menirea Armatei Roșii este zdrobirea fascismului organizat, datoria noastră este pe de o parte nimicirea restului risipit și fascismului organizat și a elementelor sale, pe de altă parte paralel cu aceasta de a pune fundamentul masiv a societății socialiste.

Această datorie însă nu o putem îndeplini fără încrederea în popor și fără a iubi poporul.

Deci, concluzia mea este:

O strânsă legătură cu elementele germane antifasciste și nefasciste organizate.

Ar fi dacă măsura prealabilă de curățire ar consta în introducerea pe lângă comitetele antifasciste a unor judecătorii morale prin care am ajunge la faptul că însăși poporul ar lua parte la lupta contra fascismului. Judecătoria morală va avea rolul de a impune în contra elementelor dăunătoare poporului, boicotul economic și social, prin care va ajuta Statul Democrat în accelerarea distrugerii fascismului.

Sursa: CC. al PCR, Secția Organizatorică, dosar 118/1944, ff. 1-2

BIBLIOGRAFIE

Baier, 1994 - Hanelore Baier (ed.), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică 1945. Culegere de documente de arhivă*, Sibiu 1994;

Baier, 2005 – Hanelore Baier, ed., *Germanii din România 1944-1956*, Honterus, Sibiu, 2005

Baier, 2014 - Hanelore Baier, ”Germanii din România în atenția lui Stalin. Politica față de minoritatea germană 1944-1948”, *Archiva Moldavie*, IV, 2014, pp. 229-246.

Baier, 2018 - Hanelore Baier, *Deportare, deposedare, discriminare, 1944-1948*, în Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (coord.), *Un veac frământat...*, pp. 149-172;

Beer, 2019 - Mathias Beer, ”Emigrația minorităților germane din România după 1945. Premise, proces, consecințe”, in Victor Spinei (coord.) Mathias Beer, Sorin Radu, Florian Kühner-Wielach, eds., *Germanii din România: migrație și patrimoniu cultural după 1945*, Ed. Academiei Române, 2019, pp. 23-46

Böhm, 1985 - Böhm Johann, *Das Nationalsozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1936-1944*, Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt, 1985;

Ciobanu, 2002 - Ciobanu Vasile, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni: 1918-1944*, Hora, Sibiu, 2002

Ciucă, 2011 - Marcel Dumitru Ciucă (ed.), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Constantin Sănătescu*, vol. 1, *august-noiembrie 1944*, Saeculum I.O., București, 2011

Filitov, 1996 - Alexei M. Filitov, “Problems of Post-War Construction in the Soviet Foreign Policy Conceptions during World War II”, in Francesca Gori, Silvio Pons, eds., *The Soviet Union and Europe in the Cold War, 1945-1953*, New York, 1996, pp. 3-22

Florian, 1999 – Claudiu Mihail Florian, ”Situția etnicilor germani din Transilvania, 23 august-12 septembrie 1944”, *Arhivele Totalitarismului*, nr.22-23, 1-2/1999, pp. 68-79.

Interbelică, Cluj-Napoca, Mega, 2015

Miege, 1972 - Miege Wolfgang, *Das Dritte Reich un die Deutsche Volksgruppe in Rumänien. 1933-1939. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Volkstumspolitik*, Herbert Lang, Berna, Peter Lang, Frankfurt am Main, 1972

Muller, 1995 - Friedrich Müller, *Erinnerungen. Zum Weg der siebenbürgisch-sächsischen Kirche 1944-1964* [Amintiri. Adnotări la drumul parcurs de biserica sașilor transilvăneni 1944-1964], București – Köln, Weimar, Wien, Editura Kriterion/Böhlau, 1995

Panu, 2015 - Mihai A. Panu, ed., *Capcanele ideologiei : opțiuni politice ale etnicilor germani în România*

Popa, 2003 - Klaus Popa, ed., *Die Rumäniendeutschen zwischen Demokratie und Diktatur. Der politische Nachlass von Hans Otto Roth 1919-1951* [Germanii din România între democrație și dictatură. Moștenirea politică a lui H.O. Roth 1919-1951], Frankfurt/Main, Peter Lang Verlag, 2003

Șandru, 1997 - Șandru, Dumitru, *Emigrarea germanilor din România în Reich (1940-1944)*, in *Romania and Western Civilization*, Iași, 1997

Șandru, 2009 – Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1945 și țărâtimea germană din România*, INST, București, 2009

Țărău, 1997 – Virgiliu Țărău, ”Problema națională în politica Partidului Comunist Român în anii 1944-1946. Considerații preliminare”, *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXXVI, 1997, p. 223-241.

Țărău, 2015 – Virgiliu Țărău, *Zevedei Barbu și mișcarea comunistă. Idealism și Ilegalism*” in Daniela Maci, Michael Finkenthal, eds., *Zevedei Barbu. Psychologist, Sociologist and Philosopher. Psiholog, Sociolog și Filosof român și englez*, București, Ed. Tractus Arte, 2015, pp. 64-121.

Țărău, 2020,- Virgiliu Țărău, ”Instaurarea comunismului în România” in Liliana Corobca, ed., *Panorama comunismului în România*, Editura Polirom, 2020, pp. 49-64.

Ther, 2016 - Philipp Ther, *The dark side of nation states : ethnic cleansing in modern Europe* (translated from German by Charlotte Kreutzmüller), Berghahn Books, 2016.

Trașcă, 2018 - Ottmar Trașcă, “Grupul Etnic German din România în “era” Andreas Schmidt. Septembrie 1940-august 1944” in Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (coord.), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*. Editura ISPMN, Cluj-Napoca, 2018

Weber et alii, 1995 - Georg Weber, Renate Weber-Schlenther, Armin Nassehi, *Die Deportation von Siebenbürger Sachsen in die Sowjetunion 1945-1949* , 3 vol., Köln, Böhlau Verlag, 1995;